

KAROLINA BUŁA

POWÓDZTWA W SPRAWACH NIEMAJĄTKOWYCH
Z ZAKRESU PRAWA RODZINNEGO
WYTACZANE PRZEZ PROKURATORA
JAKO INSTRUMENT OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA

WPROWADZENIE

Pierwszym dokumentem zawierającym listę praw i podstawowych wolności dla wszystkich ludzi była, przyjęta 10 grudnia 1948 r. przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, Powszechna Deklaracja Praw Człowieka¹. Stworzyła ona podwaliny międzynarodowego systemu gwarancji i ochrony praw człowieka. Zgodnie z treścią Deklaracji prawa człowieka wynikają z uznania ludzkiej godności przypisanej każdej jednostce, a więc istnieją niezależnie od czyjejkolwiek woli. Czytamy w niej, iż uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków rodziny ludzkiej stanowi podstawę wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie². Na godność składa się zespół cech, które wyróżniają człowieka od innych stworzeń, zapewniając mu tym samym centralne miejsce we wszechświecie³.

Prawa człowieka są powszechne, przynależne wszystkim ludziom, we wszystkich sytuacjach. Są przyrodzone i nie można się ich zrzec ani też

Mgr KAROLINA BUŁA – doktorantka w Katedrze Praw Człowieka, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: karolina_bula@wp.pl

¹ T. A s t r a m o w i c z - L e y k, *Międzynarodowe systemy ochrony praw i wolności człowieka*, Olsztyn 2009, s. 107 n.

² F.J. M a z u r e k, *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001, s. 17 n.

³ K. M o t y k a, *Prawa człowieka*, Lublin 2004, s. 39.

administracyjnie ich pozbawić. Mają one charakter podmiotowy, co oznacza, że zostały stworzone prawne instrumenty ich ochrony. Prawa człowieka regulują stosunki między państwem a jednostką i to państwo jest odpowiedzialne za ich przestrzeganie⁴.

Ważny element demokratycznego państwa stanowią organy ochrony prawnej. Stanisław Włodyka organami ochrony prawnej nazywa organy specjalnie powołane do sprawowania ochrony prawnej i specjalnie pod tym kątem widzenia zorganizowane⁵. Wśród organów ochrony prawnej na pierwszy plan wysuwają się, orzekające w imieniu państwa, sądy i trybunały, które są powołane do sprawowania wymiaru sprawiedliwości: Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy wojskowe, Naczelny Sąd Administracyjny⁶, a także sąd doraźny, który może zostać ustanowiony tylko na czas wojny⁷. Należą do nich również te, które spełniają inne funkcje, istotne z punktu widzenia ochrony prawa w państwie: Trybunał Konstytucyjny⁸, Trybunał Stanu⁹. Do organów, które udzielają pomocy prawnej, współdziałają w ochronie praw i wolności człowieka oraz w kształtowaniu i stosowaniu prawa, zalicza się też Rzecznika Praw Obywatelskich¹⁰, Rzecznika Praw Dziecka¹¹, adwokaturę¹², radcostwo prawne¹³, notariat¹⁴ i prokuraturę.

Zadaniem prokuratury jest, jak głosi ustawa z 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze, strzeżenie praworządności oraz czuwanie nad ściganiem przestępstw.

⁴ G. M i c h a ł o w s k a, *Ochrona praw człowieka w Radzie Europy i w Unii Europejskiej*, Warszawa 2007, s. 11-12.

⁵ S. W ł o d y k a, *Ustrój organów ochrony prawnej*, Warszawa 1975, s. 17.

⁶ Ustawa z dnia 11 maja 1995 r. o Naczelnym Sądzie Administracyjnym, Dz. U. 1995, Nr 74, poz. 368 ze zm.

⁷ Art. 175 Konstytucji RP.

⁸ Ustawa z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym, Dz. U. 1997, Nr 102, poz. 643 ze zm.

⁹ Ustawa z dnia 26 marca 1982 r. o Trybunale Stanu, Dz. U. 1982, Nr 11, poz. 84 ze zm.

¹⁰ Ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich, Dz. U. 2001, Nr 14, poz. 147 ze zm.

¹¹ Ustawa z dnia 06 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, Dz. U. 2000, Nr 6, poz. 69 ze zm.

¹² Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze, Dz. U. 2002, Nr 123, poz. 1058 ze zm.

¹³ Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych, Dz. U. 2002, Nr 123, poz. 1059 ze zm.

¹⁴ Ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie, Dz. U. 2002, Nr 42, poz. 369 ze zm.

Ważne miejsce zajmuje tu stanie na straży praw rodziny oraz czuwanie nad ściganiem przestępstw przeciw rodzinie. Udział prokuratury w sprawach rodzinnych o charakterze cywilnym jest szczególnie eksponowany w polskim systemie prawnym¹⁵. W Polsce mamy obecnie do czynienia z coraz częstszym występowaniem spraw z zakresu prawa rodzinnego, w których prokurator albo wytacza powództwo, albo przystępuje do już toczącego się postępowania.

Jedną z kategorii powództw prokuratora sygnalizowaną w art. 7 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego¹⁶ (dalej: k.p.c.) są powództwa w sprawach niemajątkowych z zakresu prawa rodzinnego. Mogą one być przez niego wytaczane wyłącznie w wypadkach wskazanych w ustawie¹⁷.

Prawo do poszanowania życia rodzinnego należy do sfery życia prywatnego. Zdaniem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka pojęcie „życie rodzinne” jest bardzo szerokie, a do jego elementów zalicza się stosunki pomiędzy małżonkami i dziećmi, obowiązki związane z istnieniem rodziny oraz prowadzenie gospodarstwa domowego. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka zapewnia każdemu człowiekowi prawo do ochrony prawnej w razie ingerencji w jego życie prywatne, rodzinne, domowe lub korespondencję, a także ataku na jego honor i dobre imię¹⁸.

1. RODZINNE PRAWA NIEMAJĄTKOWE

Rodzinne prawa niemajątkowe to prawa podmiotowe będące elementem treści stosunku małżeństwa, władzy rodzicielskiej i opieki nad małoletnim. Prawa te nie są zaopatrzone w sankcje przymusowej realizacji, powstają *ex lege* i nie mogą być zmienione ani zniesione wolą stron. Są one skuteczne między stronami stosunku, z którego wynikają, jak również wobec osób trze-

¹⁵ J. I g n a t o w i c z, M. N a z a r, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2005, s. 55.

¹⁶ Dz. U. 1997, Nr 43, poz. 296 ze zm.

¹⁷ P. W i ś n i e w s k i, *Prokuratura Krajowa*, [w:] *Prokuratura (ustawa, regulamin, inne przepisy)*, red. W. Czerwiński, Toruń 1997, s. 57.

¹⁸ D. C h o r a ś, *Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – granice ingerencji w sferę praw jednostki*, [w:] *Między wykładnią a tworzeniem prawa*, red. C. Mik, K. Gałka, Toruń 2011, s. 186.

cich, które mają obowiązek powstrzymania się od ich naruszenia i powinny uznać skutki ich realizacji¹⁹.

Zgodnie z treścią ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, w sprawach niemajątkowych z zakresu prawa rodzinnego prokurator może wytoczyć powództwo tylko w wypadkach wskazanych w ustawie²⁰. Chodzi tu między innymi o art. 22 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy²¹ (dalej: k.r.o.), według którego prokurator może wytoczyć powództwo o unieważnienie oraz ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa²². Ustawa nie wskazuje podstaw powództwa prokuratora. Można więc przyjąć, iż jest on uprawniony do żądania ustalenia istnienia bądź nieistnienia małżeństwa oraz jego unieważnienia na podstawach przysługujących innym osobom, uprawnionym do wytoczenia powództwa w tym przedmiocie²³.

2. POWÓDZTWO O UNIEWAŻNIENIE ORAZ USTALENIE ISTNIENIA LUB NIEISTNIENIA MAŁŻEŃSTWA

U podstaw wytoczenia przez prokuratora powództwa o unieważnienie małżeństwa powinno leżeć rozważenie rodzaju ustawowej przyczyny jego unieważnienia. Tę kwestię ocenia się z punktu widzenia interesu społecznego²⁴. Legitymację prokuratora do wytoczenia powództwa o unieważnienie małżeństwa oraz o ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa, cechuje samodzielność i samoistość. Posiada ona charakter materialnoprawny i jest niezależna od uprawnienia innych osób, którym kodeks przyznaje legitymację. Prokurator nie może wytoczyć powództwa o unieważnienie małżeństwa, jeżeli nastąpiła konwalidacja małżeństwa zawartego mimo przeszkody.

Powództwa o ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa są to powództwa o ustalenie, że małżeństwo nie zostało zawarte, ustalenie, że małżeństwo zostało zawarte, a także ustalenie, że małżeństwo zostało rozwiązane przez rozwód. Legitymację do wytoczenia powództwa w tych sprawach mają

¹⁹ I g n a t o w i c z, N a z a r, *Prawo rodzinne*, s. 43.

²⁰ Art. 7 zd. 2 k.p.c.

²¹ Dz. U. 1964, Nr 9, poz. 59 ze zm.

²² J. W i n i a r z, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1980, s. 71.

²³ W i ś n i e w s k i, *Prokuratura Krajowa*, s. 57.

²⁴ W. M a s e w i c z, *Prokurator w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1975, s. 172.

małżonkowie, prokurator i Rzecznik Praw Obywatelskich oraz osoba trzecia, jeżeli wykaże, że ma w tym interes prawny – wówczas musi mieć miejsce współuczestnictwo konieczne, czyli muszą zostać pozwani małżonkowie. Nie można ustalić istnienia lub nieistnienia małżeństwa osób niebędących stronami²⁵. W przypadku wytoczenia powództwa o rozwód lub separację, mogą zrobić to tylko małżonkowie. Prokurator i Rzecznik Praw Obywatelskich mogą natomiast wstąpić do niego w każdym stadium postępowania²⁶.

Podstawy powództwa prokuratora o unieważnienie małżeństwa w wymienionych kategoriach spraw są takie same, jak w odniesieniu do innych uprawnionych osób. W sprawach o unieważnienie oraz ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa prokurator nie oznacza osoby, na rzecz której wytacza powództwo. W tym wypadku nie ma zastosowania artykuł 55 k.p.c. Jeżeli powództwo w sprawach wymienionych w art. 22 k.r.o. wytacza prokurator, to pozywa on oboje małżonków, a wypadku śmierci jednego z nich – kuratora ustanowionego na miejsce jednego z nich²⁷. Wówczas po stronie pozwanej występuje współuczestnictwo konieczne. Udział takiego kuratora aktualny jest wyłącznie w procesie o unieważnienie małżeństwa z powodu bigamii i pokrewieństwa, ponieważ w pozostałych wypadkach małżeństwo po jego ustaniu nie może być unieważnione²⁸. W innych wypadkach, wskutek ustania małżeństwa z powodu śmierci jednego z małżonków, powództwo prokuratora ulega oddaleniu.

Występują uzasadnione racje, aby wyłączyć dopuszczalność powództwa prokuratora o unieważnienie małżeństwa, w wypadku gdy małżeństwo zostało zawarte wbrew przeszkodzie wieku, jeżeli żona zaszła w ciążę²⁹. W takim wypadku unieważnienie małżeństwa – zgodnie z art. 10 § 3 zd. 2 k.r.o. – może nastąpić wyłącznie na jej żądanie. Kontrowersje budzi również możliwość wytoczenia przez prokuratora powództwa na zasadzie art. 16 zd. 1 k.r.o., w myśl którego legitymację do wytoczenia powództwa o unieważnienie małżeństwa ma jedynie osoba udzielająca pełnomocnictwa do złożenia oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński³⁰. Prokurator może cofnąć

²⁵ P. C i o c h, J. N o w i Ń s k a, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2007, s. 296.

²⁶ Art. 60 § 1 k.p.c.

²⁷ Art. 448 k.p.c.

²⁸ W i ś n i e w s k i, *Prokuratura Krajowa*, s. 58.

²⁹ J. S t. P i ą t o w s k i, *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Wrocław 1985, s. 207.

³⁰ K. P i a s e c k i, *Komentarz do artykułu 16*, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, red. K. Piasecki, Warszawa 2000, s. 117.

wytoczone powództwo o unieważnienie oraz ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa³¹. W sprawach o ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa³² prokurator musi wykazać interes prawny³³.

Odpis pozwu, w sprawach z art. 22 k.r.o., doręcza się prokuratorowi oraz zawiadamia się go o terminach rozprawy³⁴. Prokurator, zgodnie z art. 60 k.p.c., może wstąpić do postępowania w każdym jego stadium. Do wyroku podanego w tych sprawach nie ma zastosowania art. 58 k.p.c., gdyż w tym wypadku prokurator nie wytacza powództwa na rzecz którejś ze stron. Zgodnie z treścią k.p.c., wyrok wydany na skutek powództwa prokuratora, orzekający unieważnienie małżeństwa, wywiera skutek wobec osób trzecich³⁵.

3. POWÓDZTWO O USTALENIE LUB ZAPRZECZENIE POCHODZENIA DZIECKA ORAZ O UNIEWAŻNIENIE UZNANIA DZIECKA

Prokurator może również wytoczyć powództwo o ustalenie lub zaprzeczenie pochodzenia dziecka oraz o unieważnienie uznania dziecka, korzystając z samoistnej, materialnoprawnej legitymacji przewidzianej w art. 86 k.r.o. Ogólne sformułowanie tego przepisu sprawia, że obejmuje on uprawnienia prokuratora do wytoczenia powództwa w sprawach o: ustalenie ojcostwa, ustalenie macierzyństwa, zaprzeczenie ojcostwa, zaprzeczenie macierzyństwa, unieważnienie uznania dziecka, stwierdzenie bezwzględnej nieważności uznania, ustalenie na skutek powództwa mężczyzny, iż nie jest on ojcem dziecka³⁶, jak również w postępowaniu nieprocesowym – o unieważnienie sprostowania aktu stanu cywilnego i ustalenie treści aktu stanu cywilnego.

³¹ M a s e w i c z, *Prokurator w postępowaniu cywilnym*, s. 165.

³² Art. 2 k.r.o.

³³ T. R o w i ń s k i, *Powództwo o ustalenie istnienia małżeństwa*, „Nowe Prawo” 1965, nr 11, s. 1165; odmiennie: K. G r o m e k, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 69.

³⁴ Art. 449 § 1 k.p.c.

³⁵ Art. 425 i 435 k.p.c.

³⁶ K. P i a s e c k i, *Komentarz do artykułu 86*, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, s. 100.

Uprawnienie prokuratora w sprawach o pochodzenie dziecka ma charakter samoistny w sensie materialnoprawnym³⁷. W konsekwencji tego, uprawnienie prokuratora do wytaczania powództwa w omawianych sprawach jest niezależne od stanowiska zainteresowanych osób i nie pochodzi od ich uprawnień. W tych sprawach prokurator nie występuje na rzecz żadnej z osób uprawnionych w świetle przepisów kodeksu³⁸.

Do wytoczenia powyższych powództw prokurator nie jest ograniczony żadnymi terminami, które odnoszą się do osób uprawnionych z mocy określonych przepisów³⁹. Tak więc może on wytoczyć powództwo o zaprzeczenie ojcostwa w czasie, gdy terminy przewidziane dla matki i jej męża⁴⁰ minęły, a termin przewidziany dla dziecka⁴¹ nie rozpoczął jeszcze biegu. Odnosi się to także do powództwa o unieważnienie uznania dziecka. Prokurator może wytoczyć omawiane powództwa także w czasie, gdy jeszcze nie upłynęły terminy do jego wytoczenia przez osoby uprawnione⁴².

Prokurator nie może jednak w sprawie o zaprzeczenie ojcostwa wstąpić do sprawy w charakterze powoda, działającego na podstawie art. 86 k.r.o. – w miejsce powoda, który wytoczył powództwo o zaprzeczenie ojcostwa po upływie terminu z art. 63 k.r.o. Tego rodzaju podmiotowa zmiana powództwa jest niedopuszczalna⁴³. W takim wypadku wchodzi w grę wytoczenie odrębnego procesu przez prokuratora, jeżeli uzna on, iż zachodzą przesłanki z art. 7 k.p.c. Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego⁴⁴, oddalenie powództwa o zaprzeczenie ojcostwa z powodu przekroczenia sześciomiesięcznego terminu przez męża matki nie stoi na przeszkodzie wytoczeniu na podstawie art. 86 k.r.o. nowego powództwa przez prokuratora.

Aby móc cofnąć powództwo z art. 86 k.r.o. wytoczone przez prokuratora, nie jest potrzebna zgoda osób występujących po stronie pozwanej, gdyż prokurator może samodzielnie rozporządzać przedmiotem sporu⁴⁵. Zgodnie

³⁷ Z. K r z e m i ń s k i, *Postępowanie odrębne w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi*, Warszawa 1978, s. 50.

³⁸ Orzeczenie SN z dnia 3 października 1968 r., II CR 368/68, OSPiKA 1969, poz. 256, oraz orzeczenie SN z dnia 15 kwietnia 1966 r., I CR 54/66, OSNCP 1966, poz. 219.

³⁹ Orzeczenie SN z dnia 19 października 1965 r., I CR 286/65, OSPiKA 1966, poz. 286.

⁴⁰ Art. 63 i 69 k.r.o.

⁴¹ Art. 70 § 1 k.r.o.

⁴² G r o m e k, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, s. 1131.

⁴³ Orzeczenie SN z dnia 10 lutego 1972 r., II CR 663/71, OSNCP 1972, poz. 148.

⁴⁴ Wyrok SN z dnia 19 października 1965 r., I CR 286/65, OSNC 1966, Nr 5, poz. 86.

⁴⁵ Orzeczenie SN z dnia 15 kwietnia 1966 r., I CR 54/66, OSNCP 1966, poz. 219.

z orzeczeniem Sądu Najwyższego z 5 grudnia 1979 r.⁴⁶, powództwo o unieważnienie uznania dziecka prokurator wytacza na podstawie własnego, samodzielnego uprawnienia materialnoprawnego. Żaden z pozwanych, któremu nie przysługuje uprawnienie materialnoprawne z tej przyczyny, że termin do wytoczenia tego powództwa albo upłynął, albo nie nadszedł⁴⁷ – nie może ograniczyć prokuratora w dyspozycji jego uprawnieniem. Cofnięcie pozwu przez prokuratora, nawet gdyby nastąpiło po rozpoczęciu rozprawy, nie wymaga przewidzianego w art. 203 § 1 k.p.c. zezwolenia pozwanego. Gdy pozew zostanie wówczas cofnięty przez prokuratora, zastosowanie ma art. 203 § 4 k.p.c. Właśnie na jego podstawie sąd może ocenić to cofnięcie jako niedopuszczalne.

Według orzeczenia Sądu Najwyższego z 17 czerwca 1980 r.⁴⁸: gdy powództwo prokuratora zostało wniesione po upływie przewidzianego dla ojca dziecka terminu do wniesienia powództwa o zaprzeczenie ojcostwa – pozwany mąż matki nie może skutecznie zaskarżyć postanowienia umarzającego postępowanie na skutek cofnięcia przez prokuratora pozwu o zaprzeczenie ojcostwa.

Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały siedmiu sędziów z 7 czerwca 1971 r.⁴⁹ stwierdził, mimo że w myśl art. 7 k.p.c. wystąpienie z pozwem o zaprzeczenie pochodzenia dziecka zależy od własnej oceny prokuratora, to takie powództwa podlegają ocenie sądu z punktu widzenia zasad współżycia społecznego i zgodności prawa realizowanego w powództwie z jego społecznym przeznaczeniem⁵⁰.

Wyroki prawomocne, które są wydawane w sprawach obejmujących postępowanie odrębne w sprawach ze stosunku między rodzicami a dziećmi, czyli w sprawach – o ustalenie pochodzenia dziecka, zaprzeczenie pochodzenia dziecka, o unieważnienie uznania dziecka, o rozwiązanie przysposobienia⁵¹ – mają skutek wobec osób trzecich⁵². Odnosi się to również do prokuratora. Jednak, gdy powództwo w tych sprawach zostało oddalone, nie zachodzi po-

⁴⁶ Orzeczenie SN z dnia 5 grudnia 1979 r., II CZ 121/79, OSNCP 1980, poz. 124.

⁴⁷ Art. 80 § 1 i art. 81 § 1 k.r.o.

⁴⁸ Orzeczenie SN z 27 czerwca 1980 r., IV CZ 66/80, OSNCP 1980, poz. 225.

⁴⁹ Uchwała składu siedmiu sędziów z dnia 7 czerwca 1971 r., III CZP 87/70, OSNCP 1972, poz. 42.

⁵⁰ M a s e w i c z, *Prokurator w postępowaniu cywilnym*, s. 179.

⁵¹ P. C i o c h, J. N o w i Ń s k a, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2007, s. 299.

⁵² Art. 435 § 1 w związku z art. 458 § 1 k.p.c.

waga rzeczy osądzonej⁵³ do wytoczenia przez prokuratora powództwa, jeśli wytoczenie przez niego powództwa nie jest ograniczone żadnym terminem⁵⁴. Jeżeli jednak powództwo wytoczone przez uprawnione osoby zostało oddalone z tego powodu, iż nie zostało oddalone domniemanie, np. art. 69 k.r.o., to wówczas ma zastosowanie art. 199 § 1 k.p.c. i pozew prokuratora podlega odrzuceniu. Ograniczenie dopuszczalności wytoczenia przez prokuratora powództwa w sprawach z art. 86 k.r.o. wiąże się, gdy chodzi o zaprzeczenie ojcostwa lub o unieważnienie uznania⁵⁵, ze śmiercią dziecka.

W sprawach o ustalenie ojcostwa prokurator, wytaczając powództwo, wskazuje w pozwie dziecko, na rzecz którego wytacza powództwo oraz pozywa domniemanego ojca dziecka. Jeśli ten nie żyje, to prokurator pozywa kuratora, powołanego na jego miejsce. Sąd zawiadamia dziecko o wszczęciu sprawy i przesyła mu odpis pozwu. W sprawach o zaprzeczenie ojcostwa prokurator, wytaczając powództwo, pozywa męża matki dziecka, a jeżeli ten nie żyje – kuratora ustanowionego na jego miejsce, oraz dziecko, jak również matkę dziecka, jeżeli ta żyje. W sprawach o unieważnienie uznania dziecka prokurator wytaczając powództwo, pozywa dziecko oraz mężczyznę, który dziecko uznał. Jeżeli ten nie żyje, to prokurator pozywa kuratora ustanowionego na jego miejsce, a także matkę dziecka, jeżeli ta żyje. W sprawach o rozwiązanie przysposobienia prokurator wytaczając powództwo, pozywa przysposabiającego i przysposobionego⁵⁶. Prokurator może w każdym czasie wytoczyć powództwo o unieważnienie uznania dziecka. Powództwo to może zostać wytoczone również z przyczyny, iż mężczyzna, który dziecko uznał, nie jest jego ojcem⁵⁷.

Prokurator posiada również legitymację do zainicjowania postępowania o zaprzeczenie pochodzenia dziecka poczętego w drodze sztucznej inseminacji heterologicznej. Sztuczna inseminacja heterologiczna polega na unasiennieniu kobiety zamężnej nasieniem anonimowego dawcy. Dziecko, które zostało poczęte przy zastosowaniu tej techniki, nie będzie genetycznie spokrewnione z mężem matki. Ze względu na fakt, iż temu zabiegowi poddawana jest kobieta zamężna, to dziecko urodzone w wyniku tej techniki prokreacji medycznie wspomaganej, będzie w pełni korzystać z domniemania zawartego

⁵³ Art. 366 k.p.c.

⁵⁴ Orzeczenie SN z dnia 19 października 1965 r., I CR, 286/65 OSPiK 1966, poz. 95.

⁵⁵ Art. 456 § 3 k.p.c., art. 71 i 83 k.r.o.

⁵⁶ C i o c h, N o w i ń s k a, *Postępowanie cywilne*, s. 299-300.

⁵⁷ Orzeczenie SN z dnia 14 lutego 1969 r., I CR 570/68, OSNCP 1969, poz. 186.

w przepisie art. 62 § 1 k.r.o. Dziecko to będzie więc traktowane przez prawo polskie jako pochodzące od męża matki, mimo iż nie będzie on genetycznym ojcem dziecka. Pochodzenie dziecka od męża matki będzie dodatkowo ujawnione w aktach stanu cywilnego. Stan taki trwa do czasu skutecznego zaprzeczenia ojcostwa męża matki. Zaprzeczenie to może nastąpić w drodze postępowania o zaprzeczenie pochodzenia dziecka, a legitymację czynną do zainicjowania takiego postępowania na mocy przepisu art. 7 k.p.c. i art. 86 k.r.o. posiada także prokurator⁵⁸.

W sprawach nieunormowanych bezpośrednio w art. 86 k.r.o., prokurator powinien pozwać wszystkie osoby bezpośrednio i osobiście zainteresowane. Po stronie tych pozwanych osób zachodzi współuczestnictwo konieczne⁵⁹. Chodzi tu o sprawy o ustalenie macierzyństwa, zaprzeczenie macierzyństwa, stwierdzenie bezwzględnej nieważności uznania i o ustalenie – na skutek powództwa z art. 189 k.p.c. – mężczyzny, że nie jest ojcem dziecka.

Przez ustalenie macierzyństwa można uzyskać odpowiedź na pytanie, kto jest matką dziecka. Jeżeli jednak w akcie urodzenia jako matkę dziecka wpisano określoną kobietę, najpierw konieczne jest zaprzeczenie macierzyństwa tej kobiety. Legitymację do wniesienia powództwa o ustalenie macierzyństwa ma prokurator, a także dziecko oraz kobieta, której macierzyństwa dotyczy wynik postępowania.

Zaprzeczenie macierzyństwa zmierza do ustalenia, że kobieta wpisana jako matka w akcie urodzenia, w rzeczywistości matką nie jest. W nauce prawa wyrażano pogląd, iż dopuszczalne jest również powództwo o zaprzeczenie macierzyństwa przeciwko kobiecie, która nie jest wpisana jako matka dziecka w akcie urodzenia, ale bezpodstawnie twierdzi, że jest jego matką. Pogląd ten neguje T. Smoczyński⁶⁰, tłumacząc, iż zaprzeczenie macierzyństwa dotyczy kobiety, która według treści aktu urodzenia jest matką dziecka. Za jej macierzyństwem przemawia moc dowodowa tego aktu i kto temu przeczy, ma roszczenie o ustalenie, iż jest inaczej⁶¹. Na płaszczyźnie jurydycznej nie ma

⁵⁸ B. D e s k i e w i c z, *Udział prokuratora w postępowaniu o zaprzeczenie pochodzenia dziecka poczętego w drodze sztucznej inseminacji heterologicznej*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 9, s. 107.

⁵⁹ Art. 195 k.p.c.

⁶⁰ T. S m y c z y Ń s k i, *Pochodzenie dziecka. Wstępna charakterystyka*, [w:] *System prawa prywatnego. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, t. XII, red. Z. Radwański, Warszawa 2003, s. 9.

⁶¹ Art. 4 ustawy z dnia 29 września 1986 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego; tekst jedn.: Dz. U. 2004, Nr 61, poz. 1688 ze zm.

więc podstawy prawnej dla wniesienia powództwa przeciwko innej kobiecie tylko dla samego potwierdzenia stanu cywilnego, wynikającego z aktu urodzenia.

Legitymacja procesowa w sprawie o zaprzeczenie macierzyństwa przysługuje: prokuratorowi, dziecku, kobiecie wpisanej w akcie urodzenia jako jego matka, biologicznej matce, mężowi kobiety wpisanej w akcie urodzenia dziecka jako jego matka, mężczyźnie, który dziecko uznał, oraz mężczyźnie, którego ojcostwo ustalono sądownie, na tej podstawie, że obcował w okresie poczęcia z kobietą wpisaną w akcie urodzenia dziecka jako jego matka. W przypadku powództwa o zaprzeczenie macierzyństwa wniesionego przez męża kobiety wpisanej do aktu urodzenia jako matka lub przez mężczyznę, który dziecko uznał, przyjmuje się, iż jednocześnie z tym powództwem może on żądać ustalenia, że nie jest ojcem dziecka⁶².

Nie jest jednak dopuszczalne żądanie w jednym pozwie zaprzeczenia macierzyństwa kobiety i ustalenia macierzyństwa innej kobiety. W tym przypadku chodzi o dwa różne i przeciwstawne prawa stanu, których można dochodzić w postępowaniu dotyczącym tylko tej sprawy. Ustalenie i zaprzeczenie macierzyństwa może nastąpić dopiero po urodzeniu się dziecka, a dokonuje się ich w procesie w postępowaniu odrębnym, przed sądem rejonowym. Odmienne niż przy zaprzeczeniu ojcostwa, śmierć dziecka nie wyklucza dopuszczalności takiego powództwa⁶³.

Zgodnie z treścią uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 20 marca 1975 r.⁶⁴, pozwana matka dziecka nie może skutecznie zaskarżyć wyroku oddalającego powództwo prokuratora o unieważnienie uznania dziecka na tej podstawie, że uznający nie jest jego ojcem. Stosownie do orzeczenia Sądu Najwyższego z 7 czerwca 1978 r.⁶⁵, zasada prawna wyrażona w uchwale składu siedmiu sędziów SN z 20 marca 1975 r. odnosi się też odpowiednio do powództwa o zaprzeczenie ojcostwa. Według orzeczenia Sądu Najwyższego z 28 lutego 1983 r.⁶⁶, jeżeli jedno z małżonków nie skarży wyroku oddalającego wytoczone przez niego w terminie powództwo o zaprzeczenie ojcostwa, to wówczas drugiemu z małżonków, który je uznał, przy-

⁶² Orzeczenie SN z dnia 26 maja 1956 r., I CR 672/55, OSN 1957, Nr 1, poz. 23.

⁶³ S m y c z y ń s k i, *Pochodzenie dziecka*, s. 10.

⁶⁴ Uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 20 marca 1975 r., III CZP 81/74, OSNCp 1975, poz. 145.

⁶⁵ Orzeczenie SN z dnia 7 czerwca 1978 r., II CR 173/78, OSNCp 1979, poz. 103.

⁶⁶ Orzeczenie SN z dnia 28 lutego 1983 r., IV CR 517/82, OSPiKA 1983, poz. 253.

sługuje środek zaskarżenia od tego wyroku. Środek ten przysługuje nawet wtedy, gdyby w chwili jej wniesienia termin z art. 63 k.p.c. lub art. 69 k.r.o. w stosunku do tego z małżonków upłynął.

Prokurator może wziąć udział w każdej kategorii spraw wymienionych w przepisie art. 86 k.r.o., na zasadach określonych w przepisach k.p.c.⁶⁷, czyli może wstąpić do postępowania w każdym jego stadium, nie będąc związanym z żadną ze stron. Sąd zawiadamia prokuratora o każdej sprawie, w której jego udział uważa za potrzebny. Uchybienie obowiązкови wynikającemu z art. 457 k.p.c. nie może mieć wpływu na wynik sprawy, gdy niewzięcie przez prokuratora udziału w sprawie nie mogło pozbawić powoda możliwości ochrony swych spraw i pogorszyć jego sytuacji procesowej⁶⁸. W sprawach o zaprzeczenie ojcostwa lub o unieważnienie uznania dziecka prokuratorowi doręcza się odpis pozwu i zawiadamia się go o terminach rozprawy. Z tego faktu nie wynika, aby jego udział prokuratora w sprawie był obowiązkowy.

4. POWÓDZTWO O ROZWIĄZANIE PRZYSPOSOBIECIA

Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z 29 czerwca 1979 r.⁶⁹ – art. 125 § 1 k.r.o. zawęży krąg osób legitymowanych do żądania rozwiązania przysposobienia. Wymienia on osoby związane bezpośrednio węzłem przysposobienia, tj. przysposobionego i przysposabiającego. Dodatkowo z powództwem o rozwiązanie przysposobienia może, według art. 127 k.r.o., wystąpić także prokurator⁷⁰. Przepis tego artykułu daje prokuratorowi materialnoprawną legitymację do wytoczenia powództwa o rozwiązanie przysposobienia. Wyraża on przyjętą przez kodeks rodzinny i opiekuńczy samodzielność prokuratora w wytaczaniu powództw o prawa stanu. Prokurator wytaczając powództwo o rozwiązanie przysposobienia, realizuje swe własne prawo, a nie prawo przysposobionego lub przysposabiającego. Dopuszczalna jest sytuacja, w której przysposobienie zostanie rozwiązane przy ich sprzeciwie; na przykład jeśli prokurator wykaże, iż do przysposobienia zainteresowani doprowadzili ze względów majątkowych. Z reguły jednak taki zgodny sprzeciw wskazuje na

⁶⁷ Art. 60 k.p.c.

⁶⁸ M a s e w i c z, *Prokurator w postępowaniu cywilnym*, s. 183.

⁶⁹ Wyrok SN z dnia 29 czerwca 1979 r., II CR 204/1979, lex nr 8185.

⁷⁰ G r o m e k, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, s. 866.

brak przesłanek do rozwiązania przysposobienia, co z kolei musi, choć z innej przyczyny, niż brak legitymacji po stronie prokuratora, doprowadzić do oddalenia powództwa⁷¹.

Powyższy przepis nie wyłącza uprawnień prokuratora przewidzianego w art. 7 k.p.c. do wzięcia udziału w toczącym się już postępowaniu o rozwiązanie przysposobienia. Prokurator może składać oświadczenia, zgłaszać wnioski, przytaczać fakty i dowody, a od chwili jego wstąpienia do sprawy należy mu doręczać pisma, zawiadomienia o terminach rozprawy oraz orzeczenia sądowe⁷².

Sprawy o przysposobienie należą do kompetencji sądu opiekuńczego, właściwego dla osoby przysposabiającego lub osoby mającej być przysposobioną. Rozwiązanie stosunku przysposobienia może nastąpić również przez orzeczenie sądu, ale w drodze procesu cywilnego przy zastosowaniu przepisów o postępowaniu odrębnym w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi. Przysposobienie może być pełne lub niepełne. W tych sprawach przeprowadzenie rozprawy jest obligatoryjne, a na rozprawę, poza przysposabiającym, wzywa się wszystkie osoby, których zgoda na przysposobienie według prawa materialnego jest konieczna. Postanowienia o przysposobieniu sąd, który je wydał, nie może zmienić ani uchylić. Staje się ono skuteczne dopiero po uprawomocnieniu się⁷³.

*

Każdy człowiek ma prawo do ochrony prawnej, która stanowi środek ochrony praworządności i posiada fundamentalne znaczenie dla państw. W powszechnym odbiorze rozumiana jest ona jako ład prawny i bezpieczeństwo, bez którego trudno byłoby funkcjonować we współczesnym państwie. Obywatele mają prawo do swobody wypowiedzi, przekonań, stowarzyszania się i zgromadzeń. Takie prawo posiadają także prokuratorzy, którzy w szczególności powinni je mieć do udziału w publicznych dyskusjach dotyczących popierania i ochrony praw człowieka⁷⁴.

⁷¹ K. P i a s e c k i, *Komentarz do artykułu 12*, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, s. 710.

⁷² S. P i e c h o c k i, *Przysposobienie dziecka*, Warszawa 1983, s. 46.

⁷³ P. O s o w y, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2001, s. 367.

⁷⁴ Punkt 8 Rezolucji 40/32 Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych z 29 listopada 1985 r.

Prokurator może żądać wszczęcia postępowania w każdej sprawie, jak również wziąć udział w każdym toczącym się już postępowaniu, jeżeli według jego oceny wymaga tego ochrona praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego. Nie ma wątpliwości, iż te motywy działają ze szczególną siłą, jeżeli chodzi o wszczęcie przez niego postępowania lub jego uczestnictwo w sprawach z zakresu prawa rodzinnego.

Prawo wszczynania spraw o prawo stanu cywilnego w k.p.c. nazwano sprawami niemajątkowymi z zakresu prawa rodzinnego. Powództwo wszczynające taką sprawę, prokurator może wytoczyć w wypadkach wskazanych w ustawie. Uprawnienie prokuratora do wytaczania powództw o prawa stanu cywilnego ma szerszy charakter, niż prawo wszczynania innych spraw rodzinnych. Wszczynając taką inną sprawę rodzinną, prokurator realizuje cudze prawo, czyli prawo przysługujące zainteresowanemu członkowi rodziny. W takim wypadku legitymacja prokuratora ma charakter procesowy. Wytaczając jednak powództwo wszczynające proces o prawo stanu cywilnego, prokurator wykonuje własne prawo, a jego legitymacja ma charakter materialnoprawny⁷⁵.

Problem prawidłowego funkcjonowania prokuratorów, jako funkcjonariuszy ważnej instytucji życia społecznego, ma wymiar międzynarodowy. Kwestia ta była przedmiotem oceny Organizacji Narodów Zjednoczonych⁷⁶, która stawia sobie za cel zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego, rozwój współpracy między narodami oraz popieranie przestrzegania praw człowieka. W Polsce mamy obecnie do czynienia z coraz większą ilością spraw z zakresu prawa rodzinnego, w których prokurator albo wytacza powództwo, albo przystępuje do już toczącego się postępowania.

Jak wynika z powyższego tekstu, prokuratura nie tylko ściga przestępstwa, ale też chroni prawa człowieka. W niektórych krajach świata, w tym również w Polsce, zdarza się, że podstawowe prawa człowieka są łamane przez organy śledcze i sądowe. I dlatego to prokurator, jako obiektywny i niezależny od sądu czynnik, powinien w toku procesu czuwać nad przestrzeganiem uniwersalnych praw ludzkich, m.in. prawa do życia rodzinnego.

Na zakończenie warto się zastanowić, czy dobrze się stało, że Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej nie zawiera w swych postanowieniach żadnego przepisu dotyczącego roli, funkcji czy nawet samego istnienia prokuratury.

pada 1985 r.

⁷⁵ I g n a t o w i c z, N a z a r, *Prawo rodzinne*, s. 55.

⁷⁶ E. S a m b o r s k i, *Zarys metodyki pracy prokuratora*, Warszawa 2007, s. 20.

Brak konstytucyjnego fundamentu działania prokuratury pozostawia te kwestie regulacji ustawowej, która jest bardziej podatna na zmiany – w tym również zmiany o charakterze politycznym⁷⁷.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. Nr 9, poz. 59 ze zm.
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. Nr 43, poz. 296 ze zm.
- Ustawa z dnia 26 marca 1982 r. o Trybunale Stanu, Dz. U. Nr 11, poz. 84 ze zm.
- Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze, Dz. U. 2002, Nr 123, poz. 1058 ze zm.
- Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych, Dz. U. 2002, Nr 123, poz. 1059 ze zm.
- Ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich, Dz. U. 2001, Nr 14, poz. 147 ze zm.
- Ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie, Dz. U. 2002, Nr 42, poz. 369 ze zm.
- Ustawa z dnia 11 maja 1995 r. o Naczelnym Sądzie Administracyjnym, Dz. U. Nr 74, poz. 368 ze zm.
- Ustawa z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym, Dz. U. Nr 102, poz. 643 ze zm.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, Dz. U. Nr 6, poz. 69 ze zm.
- Rezolucja 40/32 Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych z 29 listopada 1985 r., opublikowana: „Prokuratura i Prawo” 1995, nr 2, s. 11.

Orzecznictwo

Orzeczenie SN z dnia 26 maja 1956 r., I CR 672/55, OSN 1957, Nr 1, poz. 23.

⁷⁷ G. S z a c o ń, P. S z a f r a n e k, *Prokurator poza konstytucją*, „Prawo i Życie”, 1997, nr 7, s. 12.

Orzeczenie SN z dnia 19 października 1965 r., I CR 286/65, OSPiKA 1966, poz. 286.
Orzeczenie SN z dnia 15 kwietnia 1966 r., I CR 54/66, OSNCP 1966, poz. 219.
Orzeczenie SN z dnia 3 października 1968 r., II CR 368/68, OSPiKA 1969, poz. 256.
Orzeczenie SN z dnia 14 lutego 1969 r., I CR 570/68, OSNCP 1969, poz. 186.
Orzeczenie SN z dnia 10 lutego 1972 r., II CR 663/71, OSNCP 1972, Nr 7-8, poz. 148.
Orzeczenie SN z dnia 7 czerwca 1978 r., II CR 173/78, OSNCP 1979, poz. 103.
Orzeczenie SN z dnia 5 grudnia 1979 r., II CZ 121/79, OSNCP 1980, poz. 124.
Orzeczenie SN z 27 czerwca 1980 r., IV CZ 66/80, OSNCP 1980, poz. 225.
Orzeczenie SN z dnia 28 lutego 1983 r., IV CR 517/82, OSPiKA 1983, poz. 253.
Uchwała składu siedmiu sędziów z dnia 7 czerwca 1971 r., III CZP 87/70, OSNCP 1972, poz. 42.
Uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 20 marca 1975 r., III CZP 81/74, OSNCP 1975, poz. 145.
Wyrok SN z dnia 19 października 1965 r., I CR 286/65, OSNC 1966, Nr 5, poz. 86.
Wyrok SN z dnia 29 czerwca 1979 r., II CR 204/1979, lex nr 8185.

Literatura

A s t r a m o w i c z - L e y k T., Międzynarodowe systemy ochrony praw i wolności człowieka, Olsztyn 2009.
C i o c h P., N o w i Ń s k a J., Postępowanie cywilne, Warszawa 2007.
C z e r w i Ń s k i W., Prokuratura (ustawa, regulamin, inne przepisy), Toruń 1997.
D e s k i e w i c z B., Udział prokuratora w postępowaniu o zaprzeczenie pochodzenia dziecka poczętego w drodze sztucznej inseminacji heterologicznej, PiP 2007, nr 9.
G r o m e k K., Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, Warszawa 2004.
I g n a t o w i c z J., N a z a r M., Prawo rodzinne, Warszawa 2005.
K r z e m i Ń s k i Z., Postępowanie odrębne w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi, Warszawa 1978.
M a s e w i c z W., Prokurator w postępowaniu cywilnym, Warszawa 1975.
M a z u r e k F. J., Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka, Lublin 2001.
M i c h a ł o w s k a G., Ochrona praw człowieka w Radzie Europy i w Unii Europejskiej, Warszawa 2007.
M i k C., G a ł k a K., Między wykładnią a tworzeniem prawa, Toruń 2011.
M o t y k a K., Prawa człowieka. Wybór źródeł, Lublin 1996.
O s o w y P., Postępowanie cywilne w zarysie, Warszawa 2002.
P i a s e c k i K., Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem, Warszawa 2000.
P i a t o w s k i J. St., System prawa rodzinnego i opiekuńczego, Wrocław 1985.
P i e c h o c k i S., Przysposobienie dziecka, Warszawa 1983.
R a d w a Ń s k i Z., System prawa prywatnego. Prawo rodzinne i opiekuńcze, t. XII, Warszawa 2003.

- R o w i ń s k i T., Powództwo o ustalenie istnienia małżeństwa, „Nowe Prawo” 1965, nr 11.
- S a m b o r s k i E., Zarys metodyki pracy prokuratora, Warszawa 2007.
- S z a c o ń G., S z a f r a n e k P., Prokurator poza konstytucją, „Prawo i Życie” 1997, nr 7.
- W i n i a r z J., Prawo rodzinne, Warszawa 1980.
- W ł o d y k a S., Ustrój organów ochrony prawnej, Warszawa 1975.

CLAIMS IN CASES NOT INVOLVING PROPERTY
IN THE SCOPE OF FAMILY LAW INSTITUTED
BY THE PROSECUTOR AS AN INSTRUMENT FOR PROTECTION
OF HUMAN RIGHTS

S u m m a r y

According to the contents of General Assembly resolution 40/32 of 29 November 1985, citizens are entitled to freedom of expression, belief, association and assembly. Also members of the judiciary have the same right; they should especially be entitled to taking part in public debates concerning supporting and protecting human rights.

The article discusses the most important regulations containing the prosecutor's rights in family matters, on the basis of which he is able to act for protection of legality, civil rights or broadly understood public interest. In cases, in which a prosecutor's participation is permitted, the procedures provide for the possibility of his instituting legal proceedings or joining proceedings that have already been instituted. A prosecutor may also use unusual procedures. The task of the public prosecutor's office is to protect legality and to supervise persecution of crimes. Protection of family rights has an important place here.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: powództwa prokuratora, sprawy rodzinne, prawa człowieka.

Key words: prosecutor's claims, family matters, human rights.